

Εκπαίδευση στο Βυζάντιο

Μάθημα: Ιστορία

Σχολικό Έτος: 2013-2014

Τσακίρης Ανέστης-Μόδη Ελευθερία

Περιεχόμενα

- Εισαγωγή
- Εκπαίδευση των Αγοριών
- Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης
- Εκπαίδευση των Γυναικών
- Συμπέρασμα
- Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

- Όταν τον 4^ο αιώνα ο χριστιανισμός νίκησε την ειδωλολατρία, υπήρχε σε όλη την αυτοκρατορία μια μορφή ελεύθερης εκπαίδευσης που δεν είχε υποστεί θεμελιώδεις αλλαγές από την ελληνιστική εποχή, δηλαδή για ένα διάστημα περίπου πέντε αιώνων

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Η εκπαίδευση των αγοριών περιλάμβανε τρία στάδια: την πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια και την ανώτερη
- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση
 - Αρχίζοντας από την ηλικία των επτά ετών περίπου, τα αγόρια (καμιά φορά και τα κορίτσια) στέλνονταν σε έναν πρώτο δάσκαλο, το *γραμματιστή*, που τους δίδασκε το αλφάβητο, ανάγνωση, γραφή και αριθμητική. Αυτά ήταν βέβαια εντελώς στοιχειώδη και ο γραμματιστής, που συνήθως ασκούσε το επάγγελμά του ιδιωτικά και δεν διέθετε τυπικά προσόντα, κατείχε αρκετά χαμηλή θέση στην κοινωνία –ελάχιστα καλύτερη από τη θέση ενός τεχνίτη

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

- Για ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού η εκπαίδευση σταματούσε στο πρωτοβάθμιο επίπεδο
- Στο επόμενο στάδιο, δηλαδή το δευτεροβάθμιο, βρισκόταν ένας διαφορετικός (και αρκετά καλοπληρωμένος) δάσκαλος, ο γραμματικός, που δεν δίδασκε τόσο γραμματική με τη σημερινή έννοια –αν και το έκανε κι αυτό– όσο μερικούς επιλεγμένους «κλασικούς» συγγραφείς, κυρίως ποιητές, και πάνω απ' όλα τον Όμηρο

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
 - Η μέθοδος που ακολουθούσε ο γραμματικός στην Ύστερη Αρχαιότητα μας είναι γνωστή με αρκετές λεπτομέρειες:
 - Η *διόρθωσις* ήταν η σύγκριση των κειμένων που κρατούσαν ο δάσκαλος και οι μαθητές, για να εξακριβωθεί αν ήταν εντελώς όμοια, κάτι που δεν μπορούσε να θεωρηθεί εξαρχής δεδομένο
 - Κατόπιν ακολουθούσε η απαγγελία του κειμένου (*ανάγνωσις*), με τον κατάλληλο χρωματισμό. Αυτό έπρεπε να γίνει γιατί στην Αρχαιότητα οι λέξεις γράφονταν χωρίς να χωρίζονται και χωρίς στίξη

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
 - Η μέθοδος που ακολουθούσε ο γραμματικός στην Ύστερη Αρχαιότητα μας είναι γνωστή με αρκετές λεπτομέρειες:
 - Αφού το κείμενο διαβαζόταν δυνατά, έπρεπε να ερμηνευτεί, πρώτα γλωσσικά (μιας και η γλώσσα του Ομήρου και των άλλων αρχαίων ποιητών δεν ήταν γενικά κατανοητή), και έπειτα ιστορικά, με την έννοια ότι τα ονόματα διαφόρων μυθικών προσώπων, όπως και τα γεωγραφικά τοπωνύμια, έπρεπε να ταυτιστούν και να απομνημονευτούν (εξηγήσεις)

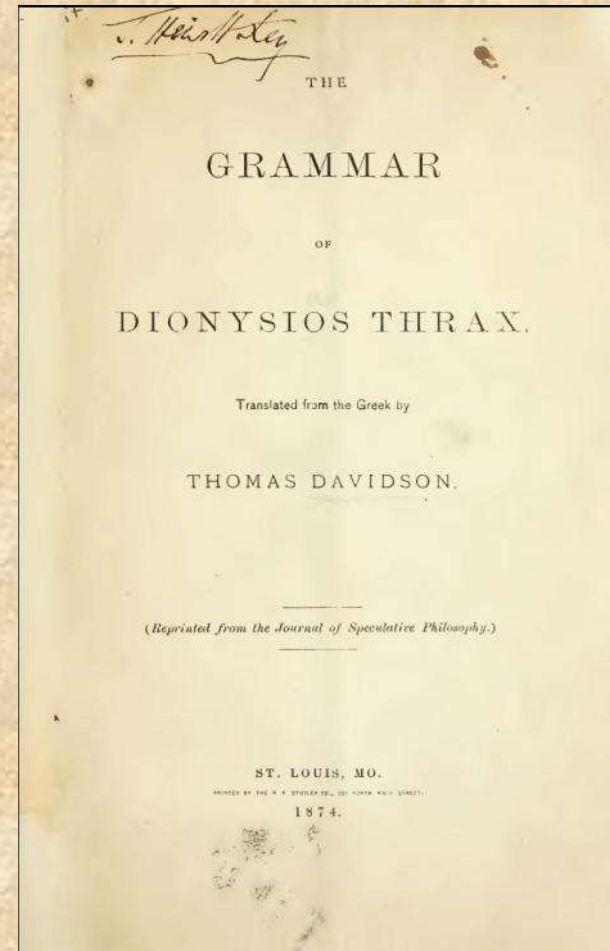
Εκπαίδευση των Αγοριών

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
 - Η μέθοδος που ακολουθούσε ο γραμματικός στην Ύστερη Αρχαιότητα μας είναι γνωστή με αρκετές λεπτομέρειες:
 - Τέλος, η κρίσις αφορούσε όχι τόσο τη φιλολογική κριτική, όσο το να προβληθούν τα ηθικά διδάγματα που μπορούσαν να αντληθούν από τα αρχαία κείμενα

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
 - Η μελέτη των ποιητών συμπληρωνόταν από τη μελέτη της γραμματικής, που διδασκόταν συνήθως από το εγχειρίδιο του Διονυσίου του Θρακός (1^{ος} αιώνας π.Χ.). Αυτό το βιβλίο, που διατήρησε το τεράστιο κύρος του σε ολόκληρη τη βυζαντινή περίοδο, βασικά δεν περιείχε τίποτα περισσότερο από μια ταξινόμηση της γλώσσας: φωνήεντα και σύμφωνα, την ποσότητα των φωνηέντων (δηλαδή αν ήταν βραχέα, μακρά ή δίχρονα), τις διφθόγγους, τα οχτώ μέρη του λόγου, τους αριθμούς, την κλίση ονομάτων και ρημάτων, και ούτω καθεξής

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
 - Με αυτά τα εφόδια ο μαθητής έπρεπε να αντιμετωπίσει έναν αριθμό ασκήσεων, τα *προγυμνάσματα*, που ήταν προσεχτικά διαβαθμισμένα και καθορισμένα. Από αυτά τα τέσσερα ή πέντε πρώτα είδη γίνονταν στο δευτεροβάθμιο σχολείο, ενώ τα υπόλοιπα ανήκαν στον ανώτερο κύκλο σπουδών. Στο εγχειρίδιο του Ερμογένη απαριθμούνται τα δώδεκα προγυμνάσματα

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
 - Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση, στην οποία οι φιλολογικές σπουδές κατείχαν κυρίαρχη θέση, περιλάμβανε επίσης τέσσερα μαθήματα θετικών επιστημών (το μεσαιωνικό Quadrivium), δηλαδή αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία και μουσική θεωρία, τα οποία αποτελούσαν αυτό που ονομάζεται εγκύκλιος παιδεία, δηλαδή γενική, «κυκλική» εκπαίδευση. Αυτός ο όρος εμφανίζεται συχνά στα βυζαντινά κείμενα, αλλά είναι δύσκολο να πει κανείς κατά πόσο εκείνοι που είχαν λάβει αυτή την «εγκύκλιο παιδεία» είχαν πραγματικά σπουδάσει όλα ή κάποιο από τα παραπάνω επιστημονικά μαθήματα ή απλώς είχαν περάσει από το δευτεροβάθμιο σχολείο

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Ανώτερη εκπαίδευση
 - Την ανώτερη εκπαίδευση την παρείχαν ρήτορες ή σοφιστές, αλλά μόνο στις μεγάλες πόλεις
 - Αν ο ρήτορας/σοφιστής κατείχε μια καθιερωμένη έδρα, τότε διορίζονταν από την τοπική βουλή, έπαιρνε μισθό και απολάμβανε διάφορες άλλες απαλλαγές
 - Αν αντίθετα δούλευε ιδιωτικά, όπως έκαναν πολλοί, τότε ζούσε αποκλειστικά από τα δίδακτρα
 - Υπήρχε ένας εγγενής ανταγωνισμός ανάμεσα στους καθηγητές, που καμιά φορά ξέσπαγε σε τσακωμούς και απαγωγές μαθητών

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Ανώτερη εκπαίδευση
 - Τα αγόρια συνήθως άρχιζαν την ανώτερη εκπαίδευση σε ηλικία δεκαπέντε χρόνων και συνέχιζαν όσο τους επέτρεπαν τα μέσα που διέθεταν ή τους υπαγόρευε η επιθυμία τους
 - Ολόκληρος ο κύκλος των σπουδών διαρκούσε περίπου πέντε χρόνια, αλλά πολλοί σταματούσαν μετά από δύο ή τρία
 - Φυσικά οι περισσότεροι σπουδαστές προέρχονταν από ευκατάστατες οικογένειες βουλευτών, κυβερνητικών αξιωματούχων και νομικών
 - Δεν υπάρχει τρόπος να υπολογιστεί αριθμός σπουδαστών, αλλά δεν θα ήταν λάθος το ότι στα μεγάλα αστικά κέντρα θα ανερχόταν σε εκατοντάδες μάλλον παρά σε χιλιάδες

Εκπαίδευση των Αγοριών

- Ανώτερη εκπαίδευση
 - Εκτός από τη ρητορική, που αποτελούσε το κύριο αντικείμενο της ανώτερης εκπαίδευση, διδάσκονταν και μερικά πιο εξειδικευμένα θέματα: η φιλοσοφία (που περιλάμβανε κατά κανόνα αυτό που σήμερα ονομάζουμε θετικές επιστήμες), η ιατρική, η νομική κ.ά.
 - Δεν υπήρχε όμως στον αρχαίο κόσμο τίποτε αντίστοιχο με πανεπιστήμιο, με την έννοια μιας οργανωμένης ομάδας καθηγητών με διάφορες ειδικότητες, οι οποίοι να προσφέρουν ένα πρόγραμμα σπουδών που να καταλήγει στην απόκτηση ενός πτυχίου. Η σχολή της Αλεξάνδρειας και η σχολή της Κωνσταντινούπολης βρίσκονταν πιο κοντά στη δική μας αντίληψη περί πανεπιστημίου

Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης

- Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης λειτούργησε από το 425 (ιδρύθηκε από το Θεοδόσιο Β΄) μέχρι το 1025 και από το 1045 μέχρι το 1453 (δηλαδή με διακοπή είκοσι ετών, κατά τη διάρκεια των οποίων μόνο ιδιωτικές σχολές χωρίς κρατική- αυτοκρατορική προστασία και χορηγία λειτουργούσαν)
- Η ίδρυση και λειτουργία του πανεπιστημίου βασιζόταν στην ανάγκη της κεντρικής διοίκησης για εξαιρετικά ικανούς δημόσιους υπάλληλους, οι οποίοι χρειαζόνταν για να διεκπεραιώσουν κρατικές υποθέσεις, όπως αποστολές σε ξένους λαούς, και αντιμετώπιση σοβαρών ζητημάτων δημοσιονομίας και κρατικής διοίκησης

Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης

- Βασικό χαρακτηριστικό του ήταν η μη διδασκαλία της θεολογίας (σε αντίθεση με τις ανάλογες πανεπιστημιακές σχολές της Δύσης). Αυτό οφειλόταν στην ιδιαίτερη αντίληψη των Βυζαντινών περί θεολογίας: η θεολογία γι' αυτούς ήταν αποτέλεσμα της θεοπτίας (της άμεσης γνώσης και εμπειρίας του Θεού που είχαν οι άγιοι κατά τη φώτισή τους) και ως τέτοια δε θα μπορούσε ποτέ να γίνει αντικείμενο μιας λογικής και «επιστημονικής» προσέγγισης
- Όταν ίδρυσε το πανεπιστήμιο ο Θεοδόσιος Β' διόρισε 31 καθηγητές: δέκα Έλληνες και δέκα Λατίνους (για να διδάσκουν γραμματική), πέντε Έλληνες και τρεις Λατίνους (για να διδάσκουν ρητορική), δύο νομική και έναν φιλοσοφία

Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης

- Το πανεπιστήμιο είχε στη βιβλιοθήκη του όταν ξεκίνησε 120.000 τόμους, αλλά το 476 τα περισσότερα καταστράφηκαν σε πυρκαγιά
- Επί Ιουστινιανού απαγορεύτηκε να διδάσκουν καθηγητές που δεν ήταν χριστιανοί, και για να αυξηθεί το κύρος του πανεπιστημίου ο Ιουστινιανός δήμευσε τις περιουσίες των δύο άλλων μεγάλων σχολών της εποχής: της Σχολής των Αθηνών, που ήταν φημισμένη για τη φιλοσοφία, και της Σχολής της Γάζας, που ήταν φημισμένη για τη ρητορική. Παράλληλα, απαγόρευσε να διδάσκεται η νομική εκτός από το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης και τις σχολές της Βηρυτού και της Αλεξάνδρειας.

Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης

- Από τα τέλη, όμως, του 7^{ου} μέχρι και τον 10^ο αιώνα το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης συναντά πολλά εμπόδια από την Εκκλησία και του αριστοκράτες και τελικά κλείνει με απόφαση του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Η' ή του Φωκά το 1025
- Το 1045, χάρη στην πρωτοβουλία του Κωνσταντίνου Θ' μονομάχου και εξαιτίας της αποκαρδιωτικής κατάστασης, κυρίως της νομικής επιστήμης, ανασυστήθηκε το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης και οργανώθηκε ακολουθώντας μια αυστηρή δομή: χωριζόταν σε δύο ανεξάρτητες σχολές, νομικής και φιλοσοφίας.

Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης

- Νομική σχολή
 - Στη νομική σχολή υπήρχε διευθυντής και πολλοί καθηγητές, οι οποίοι δίδασκαν σε γενικές γραμμές ιστορία της νομικής επιστήμης και τους κώδικες των νόμων που ήταν σε ισχύ. Επίσης διδάσκονταν η ελληνική και η λατινική γλώσσα για τη σωστή ανάγνωση και ερμηνεία των ήδη υπαρχόντων αλλά και για τη δημιουργία νέων νόμων. Μάλιστα ο Κωνσταντίνος Θ' θέσπισε να μην ασκεί κανείς άλλος την νομική επιστήμη σε όλη την επικράτεια, παρά μόνο οι απόφοιτοι της Νομικής της Κωνσταντινούπολης

Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης

- Σχολή της Φιλοσοφίας
 - Στη σχολή της φιλοσοφίας υπήρχε επίσης ένας διευθυντής και τρεις άλλοι καθηγητές, οι οποίοι δίδασκαν γραμματική, ρητορική και διαλεκτική. Τα δύο πιο σπουδαία μαθήματα ήταν η ρητορική και η διαλεκτική και σε αυτά επιδίδονταν οι φοιτητές κατά το μεγαλύτερο μέρος των σπουδών τους. Ο καθηγητής μάλιστα της ρητορικής είχε το καθήκον να εκφωνεί δύο δημόσιους λόγους: έναν στην αρχή του νέου έτους για να εξυμνήσει το έργο του αυτοκράτορα και έναν το Πάσχα για να εξυμνήσει τον πατριάρχη

Εκπαίδευση των Γυναικών

- Η μόρφωση ήταν τόσο σημαντικό πολιτισμικό αγαθό για τους Βυζαντινούς, που επέβαλλε την αυξημένων απαιτήσεων εκπαίδευση, τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών. Μάλιστα υπάρχουν μαρτυρίες ότι οι πριγκίπισσες του οίκου των Κομνηνών και των Παλαιολόγων ήταν ιδιαίτερα μορφωμένες και μπορούσαν να συζητούν με τους αυτοκράτορες και του καθηγητές του πανεπιστημίου με άνεση και ελευθερία
- Είναι σημαντικό ότι η αποκατάσταση των εικόνων προωθήθηκε από δύο γυναίκες: τις αυτοκράτειρες Ειρήνη και Θεοδώρα

Εκπαίδευση των Γυναικών

- Επίσης, υπήρχαν και εξέχουσες φυσιογνωμίες λογίων βυζαντινών γυναικών, όπως η Αλεξανδρινή φιλόσοφος Υπατία, η ποιήτρια Κασσιανή, η ιστορικός Άννα Κομνηνή και πολλές γυναίκες γιατροί, οι οποίες κατά πολύ υπερείχαν σε παιδιά από τους άρρενες συναδέλφους τους.
- Οι Βυζαντινοί θέλησαν να είναι κοινό κτήμα όλων των ανθρώπων τα πολιτιστικά αγαθά που παρήγαγαν και να απολαμβάνουν όσο το δυνατό περισσότεροι υπήκοοι της αυτοκρατορίας ένα ανώτερο επίπεδο μόρφωσης

Εκπαίδευση των Γυναικών

- Μάλιστα, είναι συχνό το φαινόμενο σε κείμενα των Δυτικών να γίνεται αναφορά της μόρφωσης των Βυζαντινών και των εξευγενισμένων τρόπων ζωής τους. Ως αποτέλεσμα, οι Βυζαντινοί διακρίνονταν από τους άλλους λαούς της εποχής για το ιδιαίτερα αυξημένο αίσθημα πνευματικής ελευθερίας που τους διακατείχε και αυτό αποδεικνύεται και από τη ιστορία τους, με τις έντονες και συχνές πολιτιστικές, φιλοσοφικές και θεολογικές διαμάχες

Συμπέρασμα

- Στην εργασία αυτή, μιλήσαμε για την εκπαίδευση στο Βυζάντιο
- Αρχικά, αναφερθήκαμε στην εκπαίδευση των αγοριών, η οποία ξεκινούσε στην ηλικία των επτά ετών. Ένα μικρό μέρος των μαθητών συνέχιζε στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ακόμη λιγότεροι στον ανώτερο κύκλο σπουδών, που είχε διάρκεια πέντε ετών
- Στη συνέχεια μιλήσαμε για το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης και τις δύο σημαντικές του σχολές, της νομικής και της φιλοσοφίας. Είδαμε ότι ξεκίνησε τη λειτουργία του το 425 από το Θεοδόσιο Β΄ και έκλεισε οριστικά με την Άλωση της Πόλης το 1453
- Τέλος, αναφερθήκαμε και στην εκπαίδευση των γυναικών στο Βυζάντιο, η οποία ήταν υψηλού επιπέδου και έχουμε σημαντικά παραδείγματα πολύ μορφωμένων Βυζαντινών γυναικών
- Απ' όλα τα παραπάνω συμπεραίνουμε, ότι το επίπεδο μόρφωσης και εκπαίδευσης στο Βυζάντιο ήταν ιδιαίτερα υψηλό για την εποχή, και ότι η μόρφωση ήταν ένα σημαντικό πολιτιστικό αγαθό και το ιδανικό του κάθε Βυζαντινού. Ένιωθε τον πολιτισμό του κομμάτι του εαυτού του

Βιβλιογραφία

- Αθανασόπουλος Κ., *Βυζαντινός και Δυτικός Κόσμος Τόμος Α΄: Συγκλίσεις και Αποκλείσεις*, σελ. 57-66
- Mango Cyril, *Βυζάντιο – Η Αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης*, σελ 151-177

ΤΕΛΟΣ